

Бузько С. А.

Криворізький державний педагогічний університет

РОБОТА З ТЕКСТОМ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено опису прийомів роботи з текстами різних мовних стилів і типів мовлення під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови; представлено досвід роботи автора на підготовчих курсах до вступу в заклади вищої освіти України. Зорема, наведено приклади різних за тематикою і стилістикою текстів, а також подано приклади тестових завдань до кожного тексту, подібних тим, що пропонувалися на ЗНО з української мови протягом останніх років. У статті доводиться, що такі прийоми роботи сприяють формуванню в учнів умінь і навичок не лише розпізнавати стилі мови й розрізняти типи мовлення, а також усвідомлювати зміст прочитаного, критично його оцінювати, визначати засоби зв'язку структурних елементів тексту, а в подальшому – оформлювати власні висловлення, логічно викладати свої думки, правильно структурувати текст, формулювати доречні аргументи й приклади, висловлювати власну позицію щодо певних ситуацій чи обставин. Також у статті наголошується, що, згідно з чинними програмами з української мови й програмою до ЗНО, учні мають знати основні ознаки тексту; виокремлювати способи зв'язку речень у тексті; розрізняти тексти різних стилів, типів та жанрів; усвідомлювати зміст прочитаного; виокремлювати в ньому головне та другорядне; критично оцінювати прочитане; будувати власне письмове висловлення; робити висновок; висловлювати власний погляд на певні події чи обставини тощо. На переконання автора статті, саме представлені прийоми роботи з текстами якнайкраще сприяють формуванню окреслених умінь та навичок. Насамкінець автор наголошує, що пропонується стаття відкриває перспективи подальших навчально-методичних напрацювань в аспекті підготовки до ЗНО з української мови, зокрема щодо вироблення вмінь створювати власні письмові висловлення, підпорядковуючи їхній зміст заданій темі, а також обраному стилю й типу мовлення.

Ключові слова: текст, лінгвістика тексту, зовнішнє незалежне оцінювання, стиль мови, тип мовлення.

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу основною одиницею синтаксису вважали речення. Однак у сучасних лінгвістичних дослідженнях набуло актуальності вивчення зв'язного мовлення (тексту) як окремої синтаксичної одиниці. Саме рівень тексту вважають найвищим ярусом синтаксису й усієї мовної системи. Інтерес мовознавців до проблем зв'язного мовлення зумовив виникнення лінгвістики тексту – галузі мовознавства, яка займається вивченням структурно-граматичних, семантико-змістових, комунікативно-прагматичних та семіотичних властивостей тексту, його категорійних ознак, а також процесів створення, сприймання та інтерпретації текстів.

Попри те, що існує велика кількість підходів стосовно визначення сутності тексту, практично в усіх визначеннях урахують такі його ознаки, як цілісність, зв'язність, структурна організованість та завершеність. Ці та інші ознаки тексту вивчаються учнями середніх загальноосвітніх

шкіл на уроках української мови, тож питання аналізу текстів різних стилів, типів та жанрів є одним із актуальних питань лінгводидактики. Досвід роботи на підготовчих курсах до вступу в заклади вищої освіти показав, що майбутні абітурієнти не завжди вміють працювати з текстом – усвідомлювати й запам'ятовувати зміст прочитаного, виділяти в ньому головне та другорядне, критично оцінювати прочитане тощо. Проте з-поміж тестових завдань, які пропонуються випускникам на ЗНО з української мови, певна кількість стосується саме аналізу тексту; тож питання роботи зі зв'язним текстом під час підготовки до цього важливого іспиту не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як самостійна наукова галузь лінгвістика тексту виокремилась на межі 1960–70-х рр. ХХ ст. Значний внесок у становлення й розвиток цієї наукової галузі зробили такі українські мовознавці, як Ф. Бацевич [2], А. Загнітко [6], І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ [7] та ін. В українській лінг-

водидактиці також є праці, у яких розглядається питання вивчення тексту в середній загально-освітній школі; найбільш ґрунтовною в цьому аспекті є праця В. Мельничайка «Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови» [8]. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій подібної тематики, питання роботи з текстом саме під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови ще не набуло належного висвітлення.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є представлення досвіду роботи на підготовчих курсах до вступу в заклади вищої освіти, зокрема конкретних прийомів роботи з текстами під час підготовки до ЗНО з української мови.

Виклад основного матеріалу. Зовнішнє незалежне оцінювання з української мови – обов'язковий іспит для вступу до закладів вищої освіти в Україні. Уже понад 10 років у Криворізькому державному педагогічному університеті функціонують підготовчі курси, які готують майбутніх абітурієнтів до цього відповідального й важливого кроку. Досвід роботи на підготовчих курсах засвідчує, що випускники шкіл не завжди вміють аналізувати пропоновані тексти й будувати власні висловлення, а також знаходити й виправляти помилки в змісті, будові й мовному оформленні зв'язних висловлень.

Відповідно до чинних програм з української мови й програми до ЗНО, учні повинні знати основні ознаки тексту (зв'язність, цілісність, завершеність, комунікативність, членованість, інформативність), виокремлювати способи зв'язку речень у тексті, а також розрізняти тексти різних стилів, типів та жанрів. Майбутні учасники ЗНО повинні уважно читати, усвідомлювати й запам'ятовувати зміст прочитаного, диференціюючи в ньому головне та другорядне; критично оцінювати прочитане; аналізувати тексти різних стилів, типів і жанрів; будувати письмове висловлення, логічно викладаючи зміст, підпорядковуючи його темі й основній думці, задуму, вибраному стилю та типу мовлення; досягати визначеної комунікативної мети; формулювати, наводити доречні аргументи й приклади; робити висновок, висловлювати власну позицію, свій погляд на ситуацію чи обставини; правильно структурувати текст, використовуючи відповідні мовленнєві звороти; знаходити й виправляти помилки в змісті, будові й мовному оформленні власних висловлень, використовуючи засвоєні знання [1, с. 10].

З метою систематизації набутих у школі знань слухачам підготовчих курсів пропонуються опо-

рні схеми з тлумаченням таких понять, як текст, ознаки тексту, тема, мікротема, основна думка тексту, абзац, заголовок, засоби зв'язку речень у тексті (повторення слів; уживання синонімів чи спільнокореневих слів; уживання особових та вказівних займенників; співвідношення видочасових форм дієслів-присудків; уживання сполучників та вставних слів для зв'язку речень; порядок слів і речень; паралелізм побудови окремих речень), способи зв'язку речень у тексті (ланцюжковий (послідовний) і паралельний), стилі і типи мовлення (розповідь, опис, роздум). Після повторення зазначених теоретичних відомостей слухачі підготовчих курсів працюють безпосередньо з текстами, що належать до різних стилів і типів мовлення, виконуючи при цьому тестові завдання, близькі до тих, що пропонувалися на ЗНО з української мови протягом останніх років. Наприклад:

Уважно прочитайте наведені нижче тексти (цифри зліва позначають номери рядків) і виконайте завдання до них.

ТЕКСТ 1

(1-5) *Якщо те, про що ви мрієте, варте ваших зусиль, і ви вірите, що досягнете бажаного, не зволікайте, ідіть до своєї мети! Зробіть її реальністю і ніколи не зважайте на те, що «вони» скажуть, якщо у вас піде щось не так, адже «вони», мабуть, і гадки не мають, що кожна невдача несе в собі зерно рівноцінного їй успіху.*

(6-10) *Генрі Форд, не маючи ні грошей, ні освіти, мріяв про самохідний екіпаж. Він працював інструментами, що мав під рукою, не сподіваючись на раптову вдачу, і сьогодні результат його мрії поширився цілим світом. Він запустив в експлуатацію більше коліс, ніж будь-хто інший на землі, тому що не боявся йти за своєю мрією.*

(11-14) *Томас Едісон мріяв про лампу, яка б жила від електроенергії, тож почав утілювати мрію в життя і, незважаючи на тисячі невдалих спроб, не відступив від неї, доки нарешті не вдихнув у неї життя. Практичні мрійники ніколи не здаються! <...>*

(15-21) *Марконі мріяв винайти систему, яка змогла б приборкати невловні сили ефіру. І він мріяв дарма, адже завдяки йому ми живемо у світі бездротових технологій... Мабуть, вам буде цікаво дізнатися, що так звані «друзі» Марконі запроторили його до в'язниці, а потім і до психіатричної лікарні, коли він заявив, що розгадав принцип, за яким він зможе надсилати повідомлення за допомогою повітряних хвиль, без дро-*

тів та інших фізичних засобів зв'язку. Мрійники сьогодні досягають іще більших висот. <...>

(22-23) Світ дає нам стільки можливостей, про які мрійники минулого й не знали.

(24-25) Палке бажання діяти і бути кимось є відправною точкою кожного мрійника. Мрії не є плодами байдужості, ліні чи відсутності амбіцій.

(26) Світ більше не глузує з мрійників і не вважає їх ідеалістами [4, с. 33].

1. Позначте рядок, у якому висловлено основну думку тексту

А Успіху в житті досягають лише мрійники

Б Аби досягнути успіху, потрібно мріяти й діяти, незважаючи на поразки

В Усі відомі винахідники й учені були мрійниками

Г Аби досягнути успіху, потрібно ігнорувати думку оточення

2. Визначте, до якого типу мовлення належить текст

А роздум

Б розповідь з елементами опису

В роздум з елементами розповіді

Г розповідь

3. Визначте стиль тексту

А науковий

Б епістолярний

В художній

Г художньо-публіцистичний

4. Що, на думку автора тексту, є відправною точкою кожного мрійника?

А творча уява

Б бажання виділитися з оточення

В бажання діяти і досягати успіху

Г бажання втекти від реальності

5. Визначте основні засоби зв'язку речень у 2-му абзаці (рядки 6-10)

А уживання особових займенників та співвідношення вищо-часових форм дієслів-присудків

Б уживання синонімів

В уживання вставних слів

Г повторення слів

ТЕКСТ 2

(1-4) Карл «Цукрова нога» Джозеф народився в Медісоні, штат Флорида, трохи на схід від столиці штату. Четвертий із десятих дітей, яких виховувала мати-одиначка. Їхня сільська родина була бідною і не мала змоги відвідувати оздоровчі або спортивні заклади.

(5-8) І саме тому Карл так тяжко працював, щоб стати зіркою спорту. Дорослішаючи, він грав у баскетбол і вуличний футбол. Він бився зі старшими хлопцями, і це навчило його бути жор-

стким. Він часто падав на землю, але завжди підводився і знову боровся.

(9-10) У сьомому класі він створив баскетбольну команду. Стоячи під кільцем, він стрибав угору і забивав м'яч. І це був тільки початок.

(11-16) У середній школі він грав у баскетбол, футбол і займався легкою атлетикою, ставлячи рекорди майже в кожному виді спорту. На одному змаганні з легкої атлетики він стрибнув у висоту на 5 футів 8 дюймів, після чого повернувся, штовхнув ядро на 40 футів і метнув диск на 130. А під час одного футбольного матчу проти набагато більших суперників Карл зробив 11 підкатів, перехоплення і блок.

(17-21) Молода суперзірка не покинула спорт після вступу до коледжу. Він грав на позиції середнього півзахисника в Університеті Бетьюна-Кукмена. Слід додати, що п'ятеро з його товаришів по команді продовжили свою кар'єру в Національній футбольній лізі США. Команда «Wildcats» виграла чемпіонат, надихнувшись грою Карла. Розумієте, річ у тому, що він народився без лівої ноги.

(22-24) Кожне змагання, у якому Карл брав участь, було не зовсім звичайним: усі інші бігали, повертались і стрибали на двох ногах, а Карл робив усе це на одній нозі. Без протезів. Без милиць. Лише сила духу.

(25-27) Відповідаючи на запитання інтерв'юера про своє обмеження, Карл сказав: «Я не маю жодних обмежень» [3, с. 22-23].

1. Визначте, до якого типу мовлення належить текст

А опис

Б роздум

В розповідь

Г розповідь з елементами роздуму

2. Завдяки чому Карл Джозеф досягнув успіху в спорті?

А завдяки власній наполегливості й цілеспрямованості

Б завдяки гарним тренерам

В завдяки батькам

Г завдяки вчителям

3. Визначте основні засоби зв'язку речень у передостанньому абзаці (рядки 22-24)

А повторення слів

Б співвідношення вищо-часових форм дієслів-присудків

В своєрідна будова речень (приєднувальні конструкції)

Г уживання синонімів

4. Визначте спосіб зв'язку речень у перших двох абзацах

А паралельний
Б ланцюжковий
В переважно паралельний з ланцюжковим у другому абзаці

Г переважно ланцюжковий з паралельним у другому абзаці

5. У чому була особливість Карла Джозефа?

А він народився в бідній родині

Б він був природженим спортсменом

В він народився без лівої ноги

Г він був природженим лідером

ТЕКСТ 3

(1-2) *Одне з найпростіших запитань, що нас цікавить, звучить так: з чого складається світ?*

(3-5) *Колись давно грек на ім'я Демокріт припустив, що все складається з невидимих цеглинок, що їх він назвав атомами. І мав рацію – за останні 2000 років ми доповнили його теорію деталями...*

(6-8) *Ми чудово розуміємо, що таке атоми, й майстерно їх комбінуємо, створюючи найрізноманітніші речі... Наука хімія досліджує, що може бути створене з атомів. Це таке собі «атомне Лего».*

(9-14) *Сьогодні ми знаємо, що у Всесвіті є не лише наша Сонячна система, – Всесвіт неймовірно великий і містить мільярди галактик, кожна з яких налічує мільярди зірок і планет. Тож із чого Всесвіт? Сюрприз! Якщо наша Сонячна система й інші зорі та планети складаються з атомів, то більшість об'єктів у Всесвіті – ні; вони з чудернацької речовини – темної матерії й темної енергії, що їх ми розуміємо не так добре, як атоми.*

(15-16) *Спочатку трохи цифр: атоми становлять 4,5% Всесвіту, темна матерія – 22,5%, а темна енергія – 73%...*

(17-19) *Наразі ми точно не уявляємо, з чого складається темна матерія... Частинки темної матерії не складаються з тих самих компонентів, що й атоми (протони, нейтрони й електрони); це нова форма матерії!..*

(20-26) *А тепер ми готові поговорити про найбільшу таємницю в усій науці: темну енергію... Нам усім відомо, що Всесвіт розширюється і що за останні 13,7 мільярда років після Великого вибуху він набув більших розмірів... Таємниця темної матерії така важлива через те, що саме ця енергія тримає у своїх руках долю Всесвіту. Наразі темна енергія натискає на педаль газу – і Всесвіт прискорюється; із цього випливає, що він розширюватиметься вічно, і через 100 мільярдів років у небі запанує темрява...*

(27-28) *Ці проблеми мають дослідити і зрозуміти науковці майбутнього – може, серед них буде ти? [5, с. 177-178].*

1. Визначте стиль тексту

А власне науковий

Б публіцистичний

В художній

Г науково-популярний

2. Визначте, до якого типу мовлення належить текст

А роздум

Б опис

В роздум з елементами розповіді

Г розповідь

3. Із чого, на думку автора тексту, складається більшість об'єктів у Всесвіті?

А із атомів

Б із протонів, нейтронів та електронів

В із темної матерії

Г із темної матерії та темної енергії

4. Що, на думку автора тексту, становить більшу частину Всесвіту у відсотковому співвідношенні?

А темна матерія

Б темна енергія

В атоми

Г атоми і темна матерія разом

5. Чому, на думку автора тексту, вивчення темної енергії є вкрай важливим?

А Тому що темна енергія є важливим складником більшості об'єктів у Всесвіті.

Б Тому що це мало досліджена галузь сучасної фізики.

В Тому що темна енергія є тим рушієм, який спонукає Всесвіт розширюватися, і це з часом може призвести до його зникнення.

Г Тому що це перспективний напрям сучасного наукового дослідження.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, робота з текстами різних стилів і типів мовлення є важливим етапом під час підготовки до ЗНО з української мови – обов'язкового іспиту для вступу до закладів вищої освіти в Україні. Головне завдання викладача в цьому аспекті вбачаємо у формуванні в учнів умінь і навичок не лише розпізнавати стилі мови й розрізняти типи мовлення, а також усвідомлювати зміст прочитаного, критично його оцінюючи, та визначати засоби зв'язку структурних елементів тексту. Саме така робота з текстом допоможе майбутнім учасникам ЗНО оформлювати згодом власні висловлення, логічно викладати зміст, правильно структурувати текст, формулювати доречні

аргументи й приклади, висловлювати власну позицію на певні ситуації та обставини. Пропонована стаття відкриває перспективи подальших напрацювань в аспекті підготовки до ЗНО з укра-

їнської мови, зокрема щодо вироблення вмінь продукувати власні письмові висловлення, підпорядковуючи зміст заданій темі, а також обраному стилю й типу мовлення.

Список літератури:

1. Авраменко О., Блажко М. Українська мова та література : Довідник. Завдання в тестовій формі : І ч. Київ : Грамота, 2021. 496 с.
2. Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту : Підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 316 с.
3. Вальдшмідт Д. Вийди за межі. Забудь про успіх – стань видатним / пер. з англ. К. Меньшикової. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 192 с.
4. Гілл Н. Думай і багатій / пер. з англ. М. Сахно. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 256 с.
5. Гокінг Л., Гокінг С. Джордж і великий вибух : роман / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 336 с.
6. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум : науково-навч. посіб. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.
7. Ковалик І., Мацько Л., Плющ М. Методика лінгвістичного аналізу тексту. Київ : Вища школа, 1984. 120 с.
8. Мельничайко В. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. Київ : Вища школа, 1086. 152 с.

Buzko S. A. WORKING WITH TEXTS DURING PREPARATION FOR EXTERNAL INDEPENDENT EVALUATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the description of methods of working with texts of different language styles and types of speech during preparation for external independent evaluation in the Ukrainian language; the author's experience at preparatory courses for entering higher education institutions of Ukraine is presented. The examples of the texts different in themes and stylistics are given as well as the examples of test tasks to each text similar to those ones proposed for the EIE in Ukrainian language in recent years. The article shows that such methods of working contribute to form pupils' skills in recognizing language styles, distinguishing the types of speech, understanding the content of the read text, assessing it critically, finding the means of communication of structural elements of the text, and further – drawing up their own statements, expressing their opinions logically, structuring the text correctly, forming appropriate arguments and examples, expressing their own position on certain situations or circumstances. The article also stresses that, according to the current programs in the Ukrainian language and the program in EIE in the Ukrainian language, pupils have to know the basic features of the text; to find means of communication of sentences in the text; to distinguish texts of different styles, types, and genres; to understand the content of the read text; to select the primary and secondary content in it; to evaluate the text critically; to create their own written statements; to conclude; to express their own views on certain events or circumstances, etc. According to the author, the described methods of working with texts are the best way to form the outlined skills. Finally, the author emphasizes that the article opens the prospects to further methodological studies in the aspect of preparation for external independent evaluation in the Ukrainian language, in particular regarding the development of the skills to create written statements subordinating the content to the given topic as well as the chosen style and type of speech.

Key words: text, text linguistics, external independent evaluation, language style, type of speech.